

Έλλη Γκαλά-Γεωργιά & Ευάγγελος Χεκίμογλου

Η ακριβής θέση των «Ενκαντάδας. Ταύτιση βάσει αρχαιακών πηγών

Οι Ενκαντάδας¹ ήταν δίτονη κιονοστοιχία (εικ. 1), η θέση της οποίας στο νότιο τμήμα της πλατείας Δικαστηρίων δεν είναι γνωστή με ακρίβεια². Ο τρόπος με τον οποίο τα αρχιτεκτονικά μέλη της κιονοστοιχίας αφαιρέθηκαν και το μνημείο αποξηλώθηκετο 1864 από απεσταλμένο του Ναπολέοντα Γ΄ (τον Emmanuel Miller)³ ήταν τέτοιος ώστε δεν απέμειναν ορατά ίχνη που να μαρτυρούν τη θέση της. Διαθέτουμε σχεδιαστικές αποτυπώσεις της κιονοστοιχίας (18^{ος} αιώνας), από τις οποίες αντιλαμβανόμαστε ότι ένα

¹ Έτσι (και όχι Ινκαντάδας) προφέρεται στην ισπανική γλώσσα - και προφερόταν από τους εβραίους περιοίκους της συνοικίας Rogos - η λέξη Incantadas, την οποία αποθησαύρισαν οι γαλλόγλωσσοι ή αγγλόγλωσσοι επισκέπτες της Θεσσαλονίκης. Προέρχεται από το ρήμα *encantar*, που σημαίνει μαγεύω. Στην ελληνική, θα λέγαμε: οι Μαγεμένες. Ευχαριστούμε για την πληροφορία αυτή την Έρικα Περαχιά του Εβραϊκού Μουσείου Θεσσαλονίκης. Κατά τον F. Beaujour (*Tableau du commerce de la Grèce : formé d'après une année moyenne, depuis 1787 jusqu'en 1797*, Paris 1800, τ. 1, 58), οι τουρκόφωνοι ονόμαζαν το σύμπλεγμα *Sureth-maleh*. Συνηγορεί στην πληροφορία αυτή η ονομασία της παρακείμενης οδού ως Suretler (πληθυντικός του suret). Στην τουρκική *surat* σημαίνει [α] πρόσωπο// [β] άγρια έκφραση, ενώ *malik* είναι ο κάτοχος, ο ιδιοκτήτης. Η ερμηνεία της έκφρασης κλίνει στη δεύτερη έννοια της λέξης *surat*, δηλαδή τα πρόσωπα που έχουν άγρια έκφραση. Η λέξη *surat*, όπως ακριβώς και η λέξη μαγεμένες, αποδίδει το δέος των περιοίκων απέναντι στα αγάλματα που τα έβλεπαν σε κάποιο ύψος. Οι ελληνόγλωσσοι ονόμαζαν το σύμπλεγμα «Ειδώλα» (Μ. Χατζή Ιωάννου, *Αστυγραφία Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1875, 64, 65, 81, 95, 106)· η λέξη «Ειδώλα» πιθανότατα αναφέρεται στην αρχαία ειδωλολατρία και αποτελεί αντίστιξη προς τη χριστιανική θρησκεία.

² Ο W. M. Leake, *Travels in Northern Greece*, Londres 1835, III, αναδ. στο *Θεσσαλονίκη Φιλίππου βασιλίσσαν: Μελέτες για την αρχαία Θεσσαλονίκη*, Θεσσαλονίκη 1985, 30-36, σημειώνει ότι η κιονοστοιχία βρισκόταν δυτικά της θριαμβικής αψίδας (ενν. του Γαλεριού) κοντά στην κεντρική οδό και παρατηρεί ότι η κεντρική της θέση τη συνέδεε με την αρχαία Αγορά· *ό.π.*, 33, 34. Στο μέσον της απόστασης μεταξύ του Αγίου Νικολάου και του Καζαντζιλάρ τζαμί, κοντά στην οδό Εγνατία τοποθέτησε το μνημείο ο Tafrali, *Topographie de Thessalonique*, Paris 1913, αναδ. *Μελέτες*, *ό.π.*, 90 · P. Pedrizet, “L’*Incantada* [sic] de Salonique”, *Monuments et Mémoires* 31, Paris 1930· αναδ. *Μελέτες*, 294-332, ειδ. 303-304· Α. Μέντζος, «Πρόταση για την ερμηνεία των ‘Ειδώλων’ (Incantadas) της Θεσσαλονίκης με αφορμή νεότερα ευρήματα», *ΑΕΜΘ* 11 (1997), 379-391· Α. Παπάζογλου, *Las Incantadas: Η ακριβής θέση του μνημείου στο συγκρότημα της αρχαίας αγοράς της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1997, όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Βλ. και την προσφάτως εκδοθείσα μελέτη του ίδιου, *Las Incantadas. Οι «Μαγεμένες της Θεσσαλονίκης»*, Θεσσαλονίκη 2011, όπου και η νεότερη βιβλιογραφία. Για την αλληλογραφία του Miller βλ. E. Miller, *Le mont Athos, Vato-pedi. L’île de Thassos*, Paris 1889, και συνοπτικώς Α. Βακαλόπουλος, «Ενας Γάλλος Έλγιν στη Θεσσαλονίκη (Νέες μαρτυρίες για την ιστορία της Θεσσαλονίκης κατά τον περασμένο αιώνα)», *Μακεδονικά* 25 (1985-86), 24-32.

³ «Πολλές προσπάθειες έχουν γίνει εκ μέρους Γάλλων και Άγγλων για να πάρουν τα αγάλματα, αλλά ο διοικητής παρέμεινε σταθερός στην άρνησή του»· William Adams, *The modern voyager and traveler through Europe, Asia, Africa and America*, τ. 2, London 1831, 33-34. Την αδυναμία του να πείσει τον διοικητή να του πουλήσει τα αγάλματα μαρτυρεί και ο Beaujour, *ό.π.*, 41. Για την αλληλογραφία του Miller σχετικά με την αποξήλωση των αγαλμάτων βλ. E. Miller, *Le mont Athos, Vato-pedi. L’île de Thassos*, Paris 1889, και συνοπτικώς Α. Βακαλόπουλος, «Ενας Γάλλος Έλγιν στη Θεσσαλονίκη (Νέες μαρτυρίες για την ιστορία της Θεσσαλονίκης κατά τον περασμένο αιώνα)», *Μακεδονικά* 25 (1985-86), 24-32.

μέρος της εξείχε από το έδαφος⁴ και βρισκόταν μέσα στον περίβολο ενός σπιτιού, ενώ το κατώτερο τμήμα της ήταν θαμμένο. Ακριβώς αυτήν την περιγραφή μας κληροδότησε και ο F. Beaujour από τα τέλη του 18ου αι. Ο Beaujour αναφέρει ότι το τμήμα του μνημείου που εξείχε από το έδαφος είχε ύψος 23 πόδια δηλ. περίπου 7 μ⁵.

Στην παρούσα ανακοίνωση θα επιχειρήσουμε να προσδιορίσουμε με ακρίβεια τη θέση της κιονοστοιχίας, με βάση κτηματογραφικές πηγές, χωρίς να λάβουμε υπόψη αρχαιολογικά δεδομένα. Στόχος μας είναι να προσδιοριστεί το συγκεκριμένο *οικόπεδο* στο οποίο βρισκόταν η κιονοστοιχία, ώστε να οριστεί με τη μεγαλύτερη δυνατή προσέγγιση η θέση της στη σύγχρονη ρυμοτομία. Για το σκοπό αυτό θα χρησιμοποιήσουμε την αναξιοποίητη προφορική παράδοση για τη θέση της κιονοστοιχίας, την οποία θα αξιολογήσουμε με βάση κτηματογραφικές πηγές.

Το 1939, η εφημερίδα «Μακεδονία» δημοσίευσε μία συνέντευξη με την Τζεντίλ Κοέν, κάτοικο της Θεσσαλονίκης που είχε γεννηθεί γύρω στα 1875⁶. Η Τζεντίλ δήλωσε ότι ήταν συγγενής των ιδιοκτητών του σπιτιού από το οποίο είχαν αφαιρεθεί τα αγάλματα και τμήματα της κιονοστοιχίας. Το σπίτι είχε καταστραφεί στην πυρκαγιά του 1917, όπως και ολόκληρη η συνοικία. Στη συνέχεια κατεδαφίστηκαν τα ερείπια, διότι το νέο σχέδιο προέβλεπε να γίνει εκεί πλατεία με δημόσια κτίρια (δικαστήρια και δημοτικό μέγαρο). Προσωρινά, ανεγέρθηκαν παραπήγματα, τα οποία με τη σειρά τους

⁴ Δεν γνωρίζουμε σε ποιο βαθμό το ανώτερο τμήμα της κιονοστοιχίας ήταν ορατό από το δρόμο στα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Σύμφωνα με μια περιγραφή του 1861, θα έπρεπε να ανέβει κανείς στο ανώγειο του διπλανού σπιτιού για να δει τα αγάλματα: «several Jewish families occupy the house which is attached to the edifice, and it is only by entering and going upstairs that one can obtain a good view of the sculptures (...) On a kind of terrace, on the second story of the house, they had put a wooden frame-work intertwined with reeds»· *Macmillan's magazine*, vol. 7 (1863), 313. Επίσης ο ίδιος ο Miller αναφέρει ότι φωτογράφησε το μνημείο από το παράθυρο ενός γειτονικού σπιτιού, ενώ παρατηρεί ότι διακρίνεται μόνο το επάνω μέρος του, επειδή οι κολόνες βρίσκονταν μέσα στην αυλή του σπιτιού και τις έκρυβε ο τοίχος: «je vous envoie une photographie qui a été prise d'une fenêtre voisine.[...] On n' aperçoit que le haut, les colonnes étant cachées par le mur et se trouvant dans la cour de la maison»· E. Miller, *ό.π.*, 359. Η φωτογραφία δεν βρέθηκε ποτέ.

⁵ F. Beaujour, *ό.π.*, 40-41.

⁶ Γ. Ταχογιάννης, «Ζουν ακόμη οι ένοικοι της οικίας των ειδώλων», *Μακεδονία*, 23.4.1939. Ευχαριστίες οφείλουμε στην αρχαιολόγο του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης Ελευθερία Ακριβοπούλου, που μας υπέδειξε αυτή τη μαρτυρία. Η «Μακεδονία», μέσω του συντάκτη της Γ. Ταχογιάννη, παρουσίαζε εκείνη την περίοδο συχνά αφιερώματα σε αρχαιολογικές έρευνες και θέματα τοπογραφίας της Θεσσαλονίκης. Η δημοσίευση της συνέντευξης της Τζεντίλ Κοέν έγινε στο πλαίσιο μιας συζήτησης που είχε αρχίσει με αφορμή τις ανασκαφές των H. von Schoenebeck και E. Dygge. Την ίδια εποχή ο γυμνασιάρχης Β. Νώτης είχε δημοσιεύσει τη μελέτη του για τη θέση του ανακτόρου του Γαλερίου, το οποίο συνέδεε με τις Encantadas (B. Νώτης, «Τα ανάκτορα του Γαλερίου ή Μαξιμιανού», *Γρηγ. Παλαμάς* 23 (1939), 93-108).

κατεδαφίστηκαν και ο χώρος ισοπεδώθηκε⁷. Τη μαρτυρία της Τζεντίλ Κοέν συνόδευε ένα σχεδιάγραμμα που ήταν απαραίτητο για την κατανόηση της αφήγησής της επειδή η περιοχή, στην οποία αναφερόταν, πριν από την πυρκαγιά «διηυλακούτο από λαβύρινθον στενών και αδιεξόδων δρομάκων» (εικ. 2).

Σύμφωνα με τη μαρτυρία, το ακίνητο ανήκε αρχικά στον υφασματέμπορο Λιάτσι Αρδίττι, ο οποίος το πούλησε –σε μη προσδιοριζόμενο χρόνο– στον επίσης υφασματέμπορο Μωυσή Μπενβενίστε. Η Τζεντίλ δήλωσε ότι θυμόταν πολύ καλά το σπίτι και ότι εκτός από τα αγάλματα τα οποία βρίσκονταν στον περίβολό του, υπήρχαν και άλλα στα υπόγειά του, στα οποία η κάθοδος ήταν δυνατή μέσα από ένα «ξεροπήγαδον εντός του οποίου επίσης υπήρχαν μάρμαρα».

Την τελευταία αυτή πληροφορία επιβεβαίωσε και ο γιος της, ονόματι Λεών Κοέν, ο οποίος ήταν ζωγράφος⁸.

Αναφορά σε ξεροπήγαδο στο σπίτι των Encantadas συναντούμε στο έργο του E. M. Cousinery⁹. Σύμφωνα με τον Cousinery, ο εβραίος ιδιοκτήτης του σπιτιού του αφηγήθηκε ότι ο πατέρας του προσπαθώντας να ανοίξει ένα πηγάδι εμποδίστηκε από μεγάλους όγκους λευκού μαρμάρου, τους οποίους οι εργάτες θεώρησαν ότι ανήκαν σε μία σκάλα¹⁰.

⁷ «... η ανέγερσις των μπαραγκών του καπανίου, το ξήλωμά τους και τέλος ο οδστρωτήρ του σχεδίου πόλεως εξηφάνισαν τα κτίσματα...» αυτ.

⁸ Ο Λέων Κοέν πρέπει να ήταν πάνω από 40 χρονών το 1939 και –από ηλικιακή άποψη– μπορούσε να έχει γνωρίσει το σπίτι που κάηκε στην πυρκαγιά του 1917. Ενδιαφέρουσα, διότι αφορά την προσωπικότητά του και άρα την αξιοπιστία του ως μάρτυρα, ήταν η πληροφορία της «Μακεδονίας» ότι υπήρξε «μαθητής του Περίλλα». Ο ζωγράφος François Perilla αποτύπωσε με ακουαρέλες το Άγιον Όρος, τη μονή Δαφνίου, καθώς και τη Χίο. Για κάθε έναν από τους τόπους αυτούς εξέδωσε λευκώματα στην περίοδο 1927-28, που φαίνεται να ήταν η πιο ενεργή στην Ελλάδα. Το 1944 εξέδωσε ένα λευκώμα με ακουαρέλες που είχαν ως θέμα την παλαιά Αθήνα. Επίσης, ζωγράφισε τοπία της Θεσσαλονίκης. Στην πόλη αυτήν πραγματοποίησε δύο τουλάχιστον εκθέσεις, μία το 1927 («Η ζωγραφική», *Μακεδονία*, 30.10.1926) και μία το 1930 («Η έκθεσις Περίλλα», *Μακεδονία*, 24.1.1930), η οποία έγινε στο ξενοδοχείο «Μεντερανέ». Ήταν όμως γνωστός στην πόλη από παλαιότερα (βλ. αναφορά στον «δήθεν καλλιόριστα Περίλλα», «Τέχνη και κριτική», *Μακεδονία*, 30.10.1926. Όσο για το ζωγράφο Λέων Κοέν, πρέπει να ήταν το ίδιο πρόσωπο με τον Λέων Κοέν του Ισαάκ, που κατοικούσε στην άρροδο Ταντάλου 9, και εκτοπίστηκε το 1943 στο Άουσβιτς [Εβραϊκό Μουσείο Θεσσαλονίκης, αρχείο Ο.Π.Α.Ι.Ε, δηλώσεις περιουσιακών στοιχείων εκτοπιζομένων]. Η διεύθυνσή του εκτοπισθέντος ταιριάζει με τη διεύθυνση του ζωγράφου που αναφέρει η εφημερίδα («πίσω από το σιδηροδρομικό σταθμό»).

⁹ E. M. Cousinery, *Voyage dans la Macedoine*, Paris 1831, αναδ. στο *Μελέτες*, 3-29.

¹⁰ E. M. Cousinery, ό.π., 19: «Celui-ci m' a raconté que son père, ayant voulu y faire creuser un puits, fut arrêté dans son opération par de grands blocs de marbre blanc que les travailleurs jugèrent appartenir à un escalier ».

Η ομοιότητα στις δύο αφηγήσεις είναι ένα πρώτο ενδιαφέρον στοιχείο στην αξιολόγηση της μαρτυρίας της Τζεντίλ και του γιου της.

Η Τζεντίλ προσδιόρισε τη θέση της κιονοστοιχίας ως εξής: «Αριστερά του λουτρού Καπανίου διήρχετο ένας στενός δρομάκος που ανηφόριζε προς τον Άι Νικόλαν. Επάνω εις τον δρομάκον αυτόν και αντίκρυ του λουτρού έκειτο το σπίτι του Ρομπέν Μποτόν, πάππου του κυρίου Μποτόν που έχει το Ζενίθ. Όπισθεν της οικίας Μποτόν και διαγωνίως με αυτήν έκειτο η οικία του Λιάτση Αρδίττι με τις Ινκαντάδος».

Τα στοιχεία στην παραπάνω περιγραφή είναι τα εξής:

(α) «Λουτρό του Καπανίου»: Είναι ασφαλώς το Μπέη χαμάμ.

(β) «...στενός δρομάκος που ανηφόριζε προς τον Άι Νικόλαν»: Ήταν η καταργηθείσα οδός Μπαλάνου στη δυτική πλευρά του λουτρού (βλ. εικ. 3).

(γ) «Το σπίτι του Ρομπέν Μποτόν... που έχει το Ζενίθ»: Πράγματι, στην οδό Μπαλάνου απέναντι από το λουτρό, βρισκόταν το οικοπέδο 199/17 της κτηματογράφησης του 1918 (βλ. εικ. 3), το οποίο, σύμφωνα με τους κτηματολογικούς τίτλους, ανήκε το 1917 στους Ισακίνο, Ραμπίνο και Χαϊμ Μποτόν, οι οποίοι ήταν κληρονόμοι του Χαϊμ Μποτόν και του Ραμπίνο Ισαάκ Μποτόν.¹¹ Οι δύο εξ αυτών ήταν πράγματι ιδιοκτήτες του ωρολογοποιείου «Ζενίθ». Το οικοπέδο 199/17 ήταν το πιο μεγάλο στην περιοχή: είχε έκταση 1.164,79 τ.μ.¹² Η Τζεντίλ επέλεξε ως ορόσημο το μεγαλύτερο σπίτι της περιοχής.

(δ) «Όπισθεν της οικίας Μποτόν και διαγωνίως με αυτήν...»: Η ανατολική πλευρά του οικοπέδου Μποτόν βρισκόταν, όπως προαναφέρθηκε, στην καταργηθείσα οδό που -από το 1913 ως την πυρκαγιά- ονομαζόταν οδός Μπαλάνου. Η δυτική πλευρά του οικοπέδου βρισκόταν στην καταργηθείσα οδό που ονομαζόταν Ειδώλων. Η έκφραση

¹¹ Θ. Μαντοπούλου-Παναγιωτοπούλου & Ε. Χεκίμογλου, *Κτηματολογικές Πηγές. Θεσσαλονίκη -Τέλη 19ου, αρχές 20ου αιώνα*, τόμος Β2 στη σειρά *Ιστορία της Επιχειρηματικότητας στη Θεσσαλονίκη*, Θεσσαλονίκη 2004, 336. Η εταιρεία Ζενίθ Α.Ε. ανήκε στους γιους του Χαϊμ Γ. Μποτόν, ονόματι Ισαάκ (Ισακίνο) και Ρομπέν (Ραμπίνο). Στο οικοπέδο είχε μερίδιο και ο Ρομπίνο Μποτόν του Ισαάκ, προφανώς εξάδελφος του Χαϊμ Γ. Μποτόν. Το μερίδιο του Ραμπίνο Ισ. Μποτόν κληρονόμησε ο Χαϊμ Μποτόν, ο οποίος πρέπει να ήταν δεύτερος εξάδελφος του Χαϊμ Γ. Μποτόν. Ολίγα για την εταιρεία, βλ. Ε. Χεκίμογλου, *Λεξικό Επιχειρηματιών της Θεσσαλονίκης, 1900-1940*, τόμος Δ' στη σειρά *Ιστορία της Επιχειρηματικότητας στη Θεσσαλονίκη*, Θεσσαλονίκη 2004, 160. Για τη διαρπαγή του καταστήματος από τις γερμανικές αρχές κατοχής και τους συνεργάτες τους βλ. Στ. Δορδανάς, *Έλληνες εναντίον Ελλήνων: Ο κόσμος των ταγμάτων ασφαλείας στην κατοχική Θεσσαλονίκη 1941-1944*, Θεσσαλονίκη 2006, 401.

¹² Αρχείο Πολεοδομίας Θεσσαλονίκης· Αρχείο Πυρκαϊούστου, φάκ. 199/17.

«όπισθεν της οικίας Μποτόν και διαγωνίως με αυτήν» μας οδηγεί στην απέναντι, τη δυτική, πλευρά της οδού Ειδώλων και μάλιστα βορειότερα από το οικόπεδο του Μποτόν. Η κατεύθυνση αυτή επιβεβαιώνεται και από το σχεδιάγραμμα που συνόδευσε τη συνέντευξη της Τζεντίλ (βλ. εικ. 2).

Στο σημείο όπου κατατείνουν η προφορική περιγραφή και το σχεδιάγραμμα, βρισκόταν το οικόπεδο 201/4 (βλ. εικ. 3), ο κτηματολογικός τίτλος του οποίου συντάχθηκε το έτος 1318 (=1902) και αναφέρει ως προηγούμενη ιδιοκτήτρια την Ρείνα Μουσιόν, σύζυγο του Ισαάκ Μπενβένιστε (εικ. 4). Ο αμέσως προηγούμενος κτηματολογικός τίτλος είχε συνταχθεί το 1291 (1875)¹³. Συνεπώς, στην περίοδο 1875-1902 η ιδιοκτησία του οικοπέδου αυτού ανήκε πράγματι σε οικογένεια ονόματι Μπενβένιστε¹⁴.

Έχοντας επαληθεύσει όλα τα παραπάνω στοιχεία, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η μαρτυρία της Τζεντίλ ήταν αξιόπιστη σε όλα τα σημεία της και ότι **η κιονοστοιχία πρέπει να αναζητηθεί στο οικόπεδο 201/4**.

Το οικόπεδο 201/4 όπως προκύπτει από τον χάρτη της περιοχής, ο οποίος σχεδιάστηκε με βάση τα πινάκια κτηματογράφησης του 1918, ήταν πολυγωνικό και είχε εμβαδόν 874,41 τ.μ. Η μεγαλύτερη διάστασή του κατά τον «άξονα Α-Δ», παράλληλα με την Εγνατία, ήταν 36 μ., ενώ κατά τον «άξονα Β-Ν», στο τμήμα του που συνόρευε με την οδό Ειδώλων ήταν περίπου 22 μ.

Η πληρέστερη αποτύπωση του μνημείου έγινε από τους Stuart και Revett (εικ. 1) κατά την επίσκεψή τους στη Θεσσαλονίκη το 1753-54¹⁵. Σύμφωνα με την αποτύπωση, το σωζόμενο εκείνη την εποχή μήκος της κιονοστοιχίας ήταν περίπου 14,40 μ. Αν λάβουμε υπόψη μας ότι στη μία πλευρά του μνημείου σωζόταν απόσπασμα κτητορικής επιγραφής (...Ν ΓΕΓΕΝΗΜΕΝΟΝ ΥΠΟ ...) μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το συνολικό μήκος του μνημείου ήταν αρκετά μεγαλύτερο και εκτεινόταν και προς τις δύο πλευρές. Το συνολικό ύψος του μνημείου, σύμφωνα με την ίδια σχεδιαστική

¹³ Αρχείο Πολεοδομίας Θεσσαλονίκης· Αρχείο Πυρκαϊούστου, φάκ. 201/4· μετάφραση κτηματολογικού τίτλου από τα πρακτικά μηνός Ιουλίου 1318 (=1902) μιας οικίας και του υπ' αυτήν φούρνου τελείας ιδιοκτησίας (εικ. 4).

¹⁴ Η Τζεντίλ διέσωσε την παράδοση ότι ο προηγούμενος ιδιοκτήτης, ο Λιάτσι Αρδίτι, πήγε στην Κωνσταντινούπολη για να διεκδικήσει κάποια αποζημίωση από την αγγλική (!) πρεσβεία, αλλά εκεί συνελήφθη από τις τουρκικές αρχές και φυλακίστηκε.

¹⁵ J. Stuart – N. Revett, *The antiquities of Athens*, London 1794.

αναπαράσταση, έφτανε τα 41 πόδια επτά ίντσες και τέσσερα όγδοα της ίντσας δηλ. 12,70 μ. περίπου, ενώ το ύψος της κάθε κολόνας τα 19 πόδια και 4 ίντσες, δηλ. 5,90 μ.

Ο F. Beaujour, ο οποίος αναφέρει ότι έκανε ανασκαφές κάτω από την κιονοστοιχία δίνει τις ακόλουθες μετρήσεις: συνολικό ύψος του μνημείου 41 πόδια δηλ. 12,505 μ. (πολύ κοντά στις μετρήσεις των Stuart και Revett), μήκος κίονα πάνω από την επιφάνεια του εδάφους 6,50 πόδια δηλ. 1,98 μ., μήκος κίονα κάτω από το έδαφος 18 πόδια δηλ. 5,49 μ. (προφανώς στο μήκος αυτό συμπεριλαμβάνεται και η βάση του κίονα)¹⁶. Επειδή οι μετρήσεις του Beaujour που αναφέρονται στο υπόγειο μέρος του μνημείου προδίνουν ότι δεν διέκρινε πολλές αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες, μπορούμε να υποθέσουμε ότι προσέγγισε τη βάση του από το ξεροπήγαδο για το οποίο έκανε μνεία ο Cousinery. Εξάλλου, με τον εξοπλισμό της εποχής, η πραγματοποίηση ανασκαφών βάθους πέντε μέτρων στην αυλή ενός ξένου σπιτιού δεν πρέπει να ήταν και τόσο απλή υπόθεση.

Σύμφωνα με τις προκύπτουσες ενδείξεις το οικόπεδο 201/4 ήταν παλαιότερα τμήμα ενός μεγαλύτερου οικοπέδου, το οποίο περιλάμβανε και τα όμορα 201/1 και 201/2. Στο οικόπεδο 201/1 βρισκόταν μέχρι την πυρκαγιά του 1917 το δημοτικό απολυμαντήριο, γι' αυτό και ο Δήμος Θεσσαλονίκης διεκδίκησε την κυριότητά του. Όμως η Μουφτεία Θεσσαλονίκης ισχυρίστηκε ότι το οικόπεδο ήταν βακουφικό και ότι παλαιότερα σε αυτό βρισκόταν μουσουλμανικός ευκτήριος οίκος ονόματι Σερβιλί Μεστζίντ [Servili Mescid=ευκτήριος οίκος με τα κυπαρίσσια], μετά την κατάρρευση του οποίου το βακούφι μίσθωσε το οικόπεδο στο Δήμο Θεσσαλονίκης για την ανέγερση απολυμαντηρίου¹⁷. Βακουφικό ήταν και το γειτονικό οικόπεδο 201/2· ο ιδιοκτησιακός τίτλος του αναφέρει ότι ανήκε στο βακούφι του τέμενους «Αβδουλμελέκ»¹⁸. Προφανώς πρόκειται για το τέμενος Abdül-malik, το οποίο σύμφωνα με οθωμανικό τεφτέρι βρισκόταν κοντά στα Είδωλα και είχε καταρρεύσει προ του 1835, έτος κατά το οποίο το

¹⁶ F. Beaujour, *ό.π.*, 40, 41.

¹⁷ Αρχείο Πολεοδομίας Θεσσαλονίκης· Αρχείο Πυρκαϊστού, φάκ. 201/1· έγγραφο μουφτείας Θεσσαλονίκης από 22.4.1924. Το τέμενος αυτό δεν αναφέρεται σε άλλη πηγή. Ο τίτλος του όμορου οικοπέδου 201/2 (βλ. στο κείμενο) δικαιώνει τον ισχυρισμό της Μουφτείας διότι στην περιγραφή των ορίων του αναφέρεται σαφώς ότι το οικόπεδο 201/1 ήταν βακουφικό.

¹⁸ Αρχείο Πολεοδομίας Θεσσαλονίκης· Αρχείο Πυρκαϊστού, φάκ. 201/2· μετάφραση κτηματολογικού τίτλου 251/ 16.5.1910, με τον οποίον επεκτάθηκαν τα κληρονομικά δικαιώματα εκμετάλλευσης του βακουφικού ακινήτου υπέρ του Γιουδά Ισραήλ Ζαραγιά.

οικόπεδό του ήταν πλέον κενό¹⁹. Είναι πιθανόν ότι το τέμενος «Σερβιλί Μεστζίντ» και το τέμενος Abdül-malik ήταν ένα και το αυτό κτίσμα και ότι ο πρώτος χαρακτηρισμός ήταν απλώς μια περιγραφή του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο βρισκόταν το κτίριο (κυπαρίσσια)²⁰. Το ενιαίο οικόπεδο 201/1-201/2-201/4 είναι ορθογώνιο παραλληλόγραμμο με τις πλευρές του παράλληλες στον πολεοδομικό κάρναβο της πόλης, διαστάσεις 35 X 50 μ. και εμβαδόν 1760 τ.μ. περίπου.

Η παρουσία των Encantadas στο οικόπεδο 201/4 δικαιολογεί και το γεγονός ότι η οδός Πτολεμαίων, η οποία σύμφωνα με τον M. Vitti ταυτίζεται με τον πρώτο παράλληλο προς την Εγνατία οδικό άξονα της αρχαίας πολεοδομικής χάραξης της πόλης²¹, ενώ δυτικά του οικοπέδου είχε ευθύγραμμη πορεία για περισσότερα από 500 μ. ακριβώς μπροστά στο οικόπεδο διακόπτει την πορεία της και αλλάζει κατεύθυνση προκειμένου να το παρακάμψει.

Πολλές συζητήσεις προκάλεσε και το ερώτημα του προσανατολισμού του μνημείου, δηλαδή αν η κιονοστοιχία των Encantadas ήταν τοποθετημένη παράλληλα ή κάθετα προς την Εγνατία²². Μία ένδειξη, που δεν έχει ακόμη πλήρως αξιολογηθεί μας δίνει ο Άγγλος περιηγητής Richard Pococke, ο οποίος επισκέφθηκε τη Θεσσαλονίκη το 1739. Περιγράφοντας τις ανάγλυφες μορφές αναφέρει: «Από την ανατολική πλευρά, οι όρθιες μορφές του Βάκχου, του Ερμή και των δύο Νικών. Από τη δυτική πλευρά, η Λήδα [...]»²³. Από την αποτύπωση των Stuart και Revett ξέρουμε ότι η μορφή της Λήδας ήταν στην πλευρά της κιονοστοιχίας που έβλεπε προς το σπίτι, ενώ η κτητορική επιγραφή και οι μορφές του Γανυμήδη, του Διόσκουρου, της Αύρας και της Νίκης ήταν

¹⁹ Β. Δημητριάδης, *Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της τουρκοκρατίας 1430-1912*, Θεσσαλονίκη 1983, 284: «Τέμενος του Abdül-Malik, κοντά στα Είδωλα (Suretler). Κατεστραμμένο. Το οικόπεδό του είναι άδειο».

²⁰ Ίσως η ονομασία *Sureth-maleh* [Suret-malik] που άκουσε ο Beaujour ήταν συμφυρμός των ονομασιών Suret και Abdülmalik. Σύμφωνα με τους κτηματολογικούς τίτλους 201/1, 201/2 και 201/4 και τα τρία οικόπεδα βρίσκονταν στην οδό Suretler. Με τη μορφή που είχαν στα 1918, το οικόπεδο 201/2 δεν είχε πρόσβαση στο δρόμο αυτόν, γεγονός που συνηγορεί στην υπόθεση ότι επρόκειτο περί ενός άλλοτε ενιαίου οικοπέδου, που διαχωρίστηκε όταν το τέμενος κατέρρευσε.

²¹ M. Vitti, *Η πολεοδομική εξέλιξη της Θεσσαλονίκης από την ίδρυσή της έως τον Γαλέριο*, Αθήνα 1996, 72, χάρτης 2· βλ. και Γ. Βελένης, «Πολεοδομικά Θεσσαλονίκης», ΑΕΜΘ 10Β (1996), 497-498.

²² Από τους νεότερους ερευνητές: Χ. Μπακιρτζής, «Περί του συγκροτήματος της Αγοράς της Θεσσαλονίκης», *Αρχαία Μακεδονία*, Δεύτερο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη 1977, 257-269, αναδ. *Μελέτες* ό.π., 592-604, ειδικότερα 595-597, Α. Μέντζος, ό.π. 380, Α. Παπάζογλου (1997), ό.π., 29-38 και Α. Παπάζογλου (2011), ό.π., 142.

²³ Α. Γρηγορίου – Ε. Χεκίμογλου, *Η Θεσσαλονίκη των περιηγητών 1430-1930*, Θεσσαλονίκη 2008, 66· R. Pococke, *Voyages en Orient, dans l’Egypte, l’Arabie, etc.*, τ. 6, 71· «Du côté de l’orient sont un Bacchus, un Mercure et deux Victoires; de celui du couchant une Léda [...]».

στην εξωτερική πλευρά, αυτήν δηλ. που ο Pococke ονομάζει ανατολική²⁴. Η ασάφεια προκύπτει επειδή ο προσανατολισμός των πολεοδομικών αξόνων της πόλης παρουσιάζει στροφή σε σχέση με τα σημεία του ορίζοντα. Έτσι οι οριζόντιοι άξονες (οι παράλληλοι προς την Εγνατία) έχουν διεύθυνση ΒΔ-ΝΑ, είναι δηλαδή η Ανατολή κατά το χειμερινό ηλιοστάσιο²⁵. Ωστόσο στις περιγραφές της Θεσσαλονίκης από τον ίδιο περιηγητή βρίσκουμε μία ακόμη αναφορά σε σημείο του ορίζοντα: Κάνοντας λόγο για τη Ροτόντα παρατηρεί ότι ο τάφος του Χορτατζή Εφέντη βρισκόταν στα ανατολικά του μνημείου²⁶. Όπως είναι γνωστό, ο τάφος του Χορτατζή εφέντη βρίσκεται έξω από την κόγχη του Ιερού Βήματος²⁷. Άρα, με τον όρο «ανατολικά» ο περιηγητής ακολουθεί τον συμβατικό προσανατολισμό που χρησιμοποιούμε και σήμερα, τοποθετώντας την ανατολή στον άξονα της Εγνατίας. Κατά συνέπεια φαίνεται πιθανότερη η τοποθέτηση της κιονοστοιχίας κάθετα προς αυτήν.

Συμπέρασμα: Το οικόπεδο που στην κτηματογράφηση του 1918 είχε τον αριθμό 201/4 βρίσκεται σύμφωνα και με τη σημερινή ρυμοτομία στο κεντρικότερο σημείο της πόλης: Στο κέντρο της μεγάλης πλατείας που εκτείνεται πάνω από την οδό Εγνατία και ορίζεται δυτικά από την Παναγία Χαλκέων και ανατολικά από το Μπέη Χαμάμ, και ταυτόχρονα πάνω στον άξονα της οδού Αριστοτέλους, **περίπου εβδομήντα μέτρα πίσω από το άγαλμα του Ελ. Βενιζέλου**²⁸. Είδαμε ότι ακόμη από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα το κάτω μέρος του μνημείου βρισκόταν σε βάθος 5-5,50 μ. κάτω από το έδαφος και ότι τμήμα του παρέμεινε στην ίδια θέση και μετά την αφαίρεση των αγαλμάτων. Είναι πολύ πιθανό ότι οι βάσεις που απεικονίζουν οι γκραβούρες βρίσκονται ακόμη εκεί.

²⁴ Χ. Μπακιρτζής, *ό.π.*, 595-596, Α. Μέντζος, *ό.π.*, 382, Α. Παπάζογλου (2011), *ό.π.*

²⁵ Χρ. Παπαγεωργίου, «Ο προσανατολισμός των χριστιανικών, εβραϊκών και μουσουλμανικών ναών της Θεσσαλονίκης», *Θεσσαλονίκη: Επιστημονική Επετηρίδα του Κέντρου Ιστορίας Θεσσαλονίκης του Δήμου Θεσσαλονίκης*, τ. 2 (1990), 23-38.

²⁶ R. Pococke, *Voyages*, τ. 6, 72: «On montre à l'orient de cette mosquée le tombeau d'Ortagi-Effendi, qui prit la ville».

²⁷ Ε. Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου – Α. Τούρτα, *Περίπατοι στη βυζαντινή Θεσσαλονίκη*, Θεσσαλονίκη 1997, 64-65.

²⁸ Διαπιστώνουμε ότι στο ίδιο συμπέρασμα, αλλά με διαφορετική μέθοδο και επιχειρηματολογία, καταλήγει και ο Α. Παπάζογλου (2011).

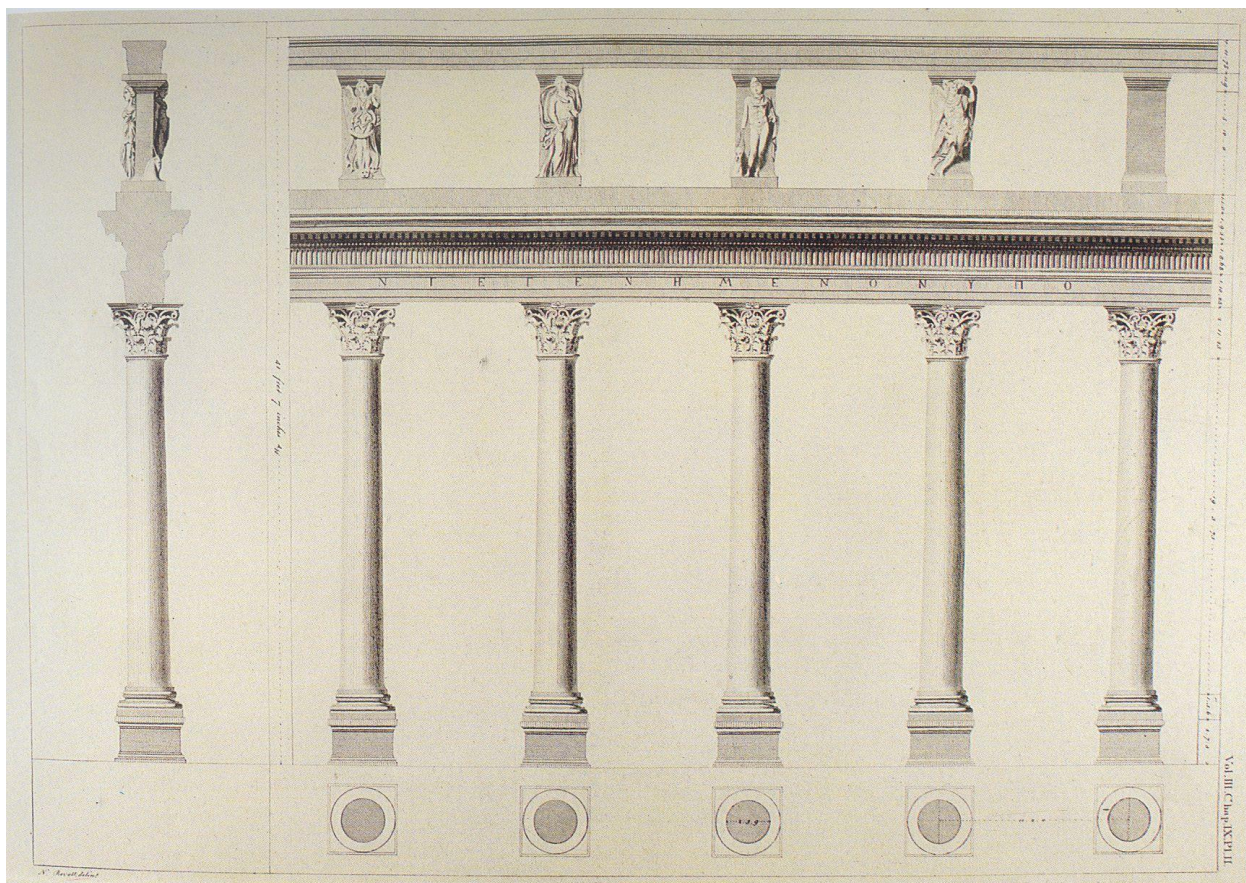
Eli Gala-Georgila & Evangelos Hekimoglou

An attempt to identify the exact location of Encantadas with the help of archival sources

Summary

The colonnade of the Roman period of Thessaloniki, known as Encantadas after the tradition of the Jewish residents of the old Rogos neighborhood, stood somewhere in the southern part of the Roman forum. This paper compares the information from the oral tradition about the location of the Encantadas to the information of archival sources. According to the tradition, the plot where Encantadas had been before their removal to Paris in 1864 was "diagonally behind the house of Botton, who owned Zenith". The colonnade stood in the yard of a house, whose owner had been Benveniste. With these pieces of information the authors make use of cadastral documents and identify the Encantadas location with the plot 201/4, which was diagonally behind the house of Botton and was owned by Benveniste's widow until 1917. The exact location of the 201/4 plot was about 70 meters to the NNE of the modern statue of Eleftherios Venizelos, close to Egnatia Street. The lower part of the colonnade may be found at this place, some 5,5 meters behind the surface.

Η ακριβής θέση των «Ενκαντάδας. Τάυτιση βάσει αρχειακών πηγών

26. J. STUART - N. REVETT "The antiquities of Athens" Λονδίνο 1794. Χαλκογραφία 46 X 33 εκ. Η Στοά των Ειδώλων.
The Idol Arcade. 1794. Copperplate engraving 46 X 33 cm.
Σύλλογή Κων/νου Μ. Σταμάτη / K. M. Stamatis collection

Χαλκογραφία με την αποτύπωση των Encantadas από τους J. Stuart – N. Revett. (Σύλλογή Κων/νου Μ. Σταμάτη). Πηγή: *Η Θεσσαλονίκη στα χαρακτηριστικά από τον 15^ο έως τα τέλη του 19^{ου} αιώνα*, Κ.Ι.Θ., Θεσσαλονίκη 1998.

Χάρτης της περιοχής των Encantadas με λεπτομερή αποτύπωση (με μαύρο) των ιδιοκτησιών του 1917, ο οποίος συντάχθηκε με βάση τα σχέδια, σε κλίμακα 1:200, των κλιμακίων κτηματογράφησης. Με πράσινο χρώμα αποτυπώνονται τα υφιστάμενα κηπάρια και με κόκκινο το άγαλμα του Ελευθερίου Βενιζέλου και η υφιστάμενη ρυμοτομία. (Σχεδίαση: Ε. Γκαλά-Γεωργιά).

Σχεδιάγραμμα της περιοχής των Ειδώλων, το οποίο συνόδευε την μαρτυρία της Τζεντίλ Κοέν, όπως δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *Μακεδονία* στις 23.4.1939.

Μετάφρασις εκ του παρὰ τῷ Μεταφραστικῷ Γραφείῳ βιβλίου
αρχαίων κτηματολογίων 1318-1902 ἐκ τῆς
καταρτῆς Κτηματολογίου Διοικήσεως Θεσσαλονίκης.

Ἀξίαν ἀριθ. 200 Δήμος Ποσειδωνίου
Συννοκία: Ποσειδωνίου Χώρον
Ὁδός: Ἐλευθερίας Τοποθεσία 201
Ἀριθ. μετωπίου

Εἶδος καὶ κατηγορία = μία ἀμιά καὶ πρὸς 1/2 στρέμ.
ἀγρῶν (= ἀροτρασίον) γῆρας ἐλαίου κηρύσι

Σύνορα = ἀμιά ἀγρῶν ἀνώτερα ἐξ οὗ ἐ
βασιλεύσατε - βασιλεῦσθε ἀγρῶν, ἡμεροσύν
ἀγρῶν

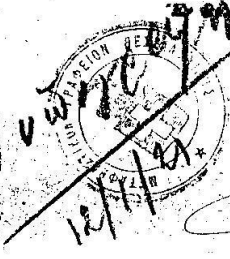
Ἐκτάσις
Λόγος κτήσεως = αἰώνιος ἀπὸ τῆς προῖδου κτήσεως
ἡμερῶν ἀμιά καὶ πρὸς 1/2 στρέμ. καὶ πρὸς 1/2 στρέμ.
ἢ ἀναμελάνεται ἡμεροσύν καὶ ἡμεροσύν
μῶν

Βιβλίον ἐξ οὗ μετεγράφη = Μαῖον 1891 ἀριθ. 9

Ἰδιοκτῆτης = ἡ Ρωσσία ἀγαθὸν καὶ ἰσχυρὸν
ἀγρῶν καὶ ἄλλων ἐπισημῶν ἡμερῶν καὶ
ἡμερῶν ἀμιά καὶ πρὸς 1/2 στρέμ.

Ἀντίτιμόν 500 Ἀξία 84500

ἡμερῶν ἀμιά καὶ πρὸς 1/2 στρέμ. (= βασιλῆ) ἀπὸ προσημῶν
ἡμερῶν ἀμιά καὶ πρὸς 1/2 στρέμ. καὶ πρὸς 1/2 στρέμ.
ἡμερῶν ἀμιά καὶ πρὸς 1/2 στρέμ.

24-12-1911
Θεσσαλονίκη
Ἐπιμελητής
[Signature]

Μετάφραση κτηματολογικοῦ τίτλου ἀπὸ τα «πρακτικά μηνὸς Ἰουλίου 1318 (1902)»· Ἀρχεῖο Πυρκαῦστου, φάκ. 201/4.